

Právo v kontextu.

Výuka společenských věd na právnických fakultách *

Tomáš Havel, Jana Ondřejková **

I. Úvod

Vztah mezi právem a společností lze popsat jako obousměrné působení. Právo, jakožto jeden z dominantních normativních systémů, reflektuje stav, potřeby a hodnoty společnosti, přičemž je jistě příhodné zvažovat, do jaké míry vlastně dochází k reflexi měnícího se společenského života v oblasti právní. Právo ovlivňuje společnost ve všech jejích strukturách prostřednictvím svých regulativních účinků. Jestliže tedy existuje sepejetí mezi právem a společností, musíme si položit otázku, zda může právní věda dostatečně pochopit právo bez

zkoumání jeho kontextu, resp. zda může právní věda pracovat ve své podstatě metodologicky a obsahově izolovaně od jiných, především, společenských věd. Na takto položenou otázku odpovídáme záporně, ale nepochybně s pokorou a vědomím toho, že zřejmým úskalím příliš široce koncipovaného metodologického záběru je cesta k rozmělnění klíčového normativního pojetí práva.¹

Dosažená vysoká úroveň zkoumání práva jako společenského jevu ze strany politické vědy, sociologie a ekonomie² nabízí hodnotné poznatky pro pochopení normativního působení práva ve společnosti. Jde např. o realistický pohled na otázky filosofie práva nebo problémy tvorby práva spojené jak s ústavněprávními

---

* Článek vznikl jako jeden z výsledků projektu SVV 260408/2010 „Právo v kontextu. Výuka společenských věd na právnických fakultách“, jehož hlavním řešitelem byl Doc. JUDr. Jan Kysela, Ph.D. Pracovní skupina se skládala ze studentek a studentů doktorského a magisterského studia na PF UK. Jmenovitě JUDr. Jana Ondřejková, Eva Stanková, Zuzana Vikarská, Bc. Jan Bartonička, Mgr. Tomáš Havel, Miroslav Kaštyl a Radek Píša.

** Mgr. Tomáš Havel, interní doktorand katedry politologie a sociologie PF UK, JUDr. Jana Ondřejková, asistentka tamtéž.

---

¹ Setkáváme se zde s určitou variantou sporů a polemik, které se v historii české a československé právní vědy řešily ve vztahu k ryzi nauce právní.

² Srov. zaměření tří stěžejních publikací v těchto oblastech: Whittington, K. E., Keleman, R. D., Caldeira, G. A. (eds.): Oxford Handbook of Law and Politics. Oxford University Press, Oxford 2008, nebo Carbonnier, J.: Sociologie juridique. Presses Universitaires de France, Paříž 1978; Cooter, R., Ulen, T.: Law and Economics. Addison-Wesley, Boston 2008.

aspekty, tak se soudcovským rozhodováním. Vedle toho nemůžeme vynechat ekonomický pohled na právo a kontext mezinárodního či evropského práva. Způsoby, jejichž prostřednictvím na tento vývoj ve společenských vědách reagují při své výuce jednotlivé právnické fakulty, se různí, nicméně můžeme sledovat určité společné tendence v jednotlivých státech.

Cílem popisovaného specifického vysokoškolského výzkumu bylo proto opustit bohatou říši právní teorie a vydat se za hledáním některých empirických poznatků, týkajících se tématu výuky práva v kontextu dalších sociálních věd.³ Primárním východiskem se staly studijní plány vybraných právnických fakult v Evropě i v zámoří, zejména co do výuky profilových společenskovedních předmětů (především politologie, sociologie, ekonomie a filosofie). S ohledem na průřezovost výše uvedených klíčových témat a současně v některých případech jejich pouze omezené propojení s normativní rovinou práva jsme se zaměřili na výuku specializovaných společenskovedních předmětů. Např. ve skandinávských zemích se však objevují případy kontextuálních přesahů i při výuce jinak ryze právních předmětů.

Úvodem ještě pár poznámek k některým charakteristickým rysům tohoto článku, týkajícím se podrobnější definice předmětu a zejména metody výzkumu, včetně konkrétních úskalí, se kterými se jednotliví dílčí řešitelé během své práce více či méně úspěšně potýkali. Na počátku zvolené země či regiony byly „přiděleny“ zájemcům podle dvojího klíče: obecně na základě teritoriálního principu a průřezově napříč zkoumanými geografickými oblastmi u mezinárodních vztahů, evropské integrace a ekonomie. Nejvíce pozornosti bylo věnováno výuce politologie a sociologie, a to především ve vztahu k zaměření katedry, která celý projekt formálně, ale i materiálně „zaštitovala“.

Hodnotícím kritériem se stal způsob výuky společenských věd na vybraných univerzitách, resp. na jejich právnických fakultách. V případech, kdy se některý z výše uvedených předmětů vůbec vyučoval, se jednalo konkrétně o způsob výuky, místo zařazení ve studijním plánu (ročník), časovou dotaci (počet semestrů, případně čas věnovaný přednáškám či seminářům) a v neposlední řadě o obsahovou dimenzi, tedy konkrétní témata a použitou literaturu. Získané poznatky se jednotliví dílčí řešitelé pokusili hodnotit i ze širšího společenského (geografického, kulturního či historického) kontextu výuky práva v jednotlivých zemích. K tomu řadíme zejména problematiku navázání vzdělání vysoko-

školského na středoškolské, popřípadě zda se vyučuje právo v děleném studiu na základě tzv. „boloňského“ procesu,⁴ resp. obecněji volbu preferencí mezi dílčí specializací a důrazem kladeným na celkovou univerzalitu studia. Nutno však podotknout, že i v případech neděleného studia můžeme najít některé specializované studijní programy.

Vedle obsahu musíme krátce pojednat i o oblasti metodologické. Ta byla v nemalé míře determinována poměrně krátkým trváním celého projektu.⁵ Naše geografická „rozmáchlost“ nutně vedla k využití internetových stránek jako základního zdroje informací. Vedle internetu byly zohledněny zkušenosti studentů především PF UK, kteří absolvovali studijní zahraniční pobyty, některé z řešitelů nevyjímaje. Na základě shromážděných informací každý řešitel zpracoval poměrně podrobnou hodnotící zprávu, kterou pak prezentoval a obhajoval na interním kolokviu katedry politologie a sociologie PF UK.

Zde se tak dostáváme k oněm avizovaným, většinou spíše drobným, problémům. Vycházely z některých jazykových bariér (typicky u neslovanských jazyků jako je rumunština či maďarština), nedostatečné časové aktualizace internetových stránek nebo jejich veřejné nepřístupnosti (informační systémy právnických fakult přístupné jen na základě hesla), které v některých zemích znemožnily nashromáždění dostatečného množství vypovídajících informací. S opačným problémem se setkáváme u tzv. velkých evropských zemí, které vykazují značný počet vysokých škol. Bylo tak úkolem každého řešitele předběžně prozkoumat všechny a podrobným způsobem zpracovat ty, které byly něčím zajímavé či podnětné.

Posledním problémem byl spojen s mírou relevance a objektivitou údajů uváděných na internetových stránkách fakult a univerzit. Nemáme na mysli záměrné zkraslování údajů, ale fakt, že některé informace bývají tradičně sdělovány studentům až ústně na prvních hodinách výuky (např. doporučená literatura). V průběhu výzkumu se také objevily potíže vyplývající ze skutečnosti, že je mnohdy krajně nesnadné posoudit charakter určitého předmětu a zařadit jej do vhodné kategorie. Názvy disciplín jsou totiž v různých zemích nezdědky klamavé a bez důkladného studia syllabů bychom mezi relevantní společenskovední disciplíny mohli zařadit předmět čistě juristického charakteru.

V následujícím textu uvádíme stručné zhodnocení výuky kontextových předmětů v konkrétních zemích a regionech, přičemž postupujeme podle geografického

³ Již během počátečních příprav projektu panovala v rámci pracovní skupiny shoda na tom, že účelem zkoumání není nějaké zásadní rozřešení koncepce právní vědy, potažmo definování pojmu práva, ale především snaha o vypovídající shromáždění faktů k problematice vlivu společenských věd na vědu právní.

⁴ Hovoříme-li o studiu, které vede k získání titulu Mgr., tedy k možnosti plnohodnotného uplatnění ve všech právních profesích.

⁵ Formálně byl projekt Univerzitou Karlovou plánován jako roční, nicméně fakticky – vzhledem k organizaci – se omezuje spíše na období duben-listopad 2010.

klíče (nejdříve na západ od našich hranic a posléze na východ) a následně uvádíme průřezový přehled v rámci dalších zkoumaných předmětů.⁶

II. Německá jazyková oblast (Německo, Rakousko, Švýcarsko)⁷

Navzdory nemalému počtu juristických fakult v Německu mají všechny studijní plány společné, že již v prvních dvou semestrech se vyučují základy ústředních předmětů (jedná se o obory platného práva). Výuka probíhá jak ve formě přednášek, tak i seminářů, které jsou určeny ke studiu dané tematiky prostřednictvím řešení obtížných případů. V počátečních ročnících je pouze malá možnost specializace, o čemž svědčí i letný pohled do studijních plánů některých fakult. Třetí až šestý semestr se na jednotlivých fakultách vyznačuje velkými rozdíly, přičemž ale můžeme obecně shrnout, že právě v této fázi studia jsou zařazeny předměty, které nás z hlediska našeho výzkumu mohou zaujmout. Jde zejména o kurzy „*Rechtsphilosophie*“ či „*Rechtssoziologie*“.

Sedmý a osmý semestr jsou pak ve znamení specializace, kdy si studenti vybírají disciplíny podle svých preferencí. Pohříchu se však, podobně jako v sousedním Rakousku, jedná téměř výhradně o ryze právní specializační předměty. V tomto ohledu se nicméně vymyká univerzita ve švýcarské Basileji. Zde vyučovaný předmět filosofie práva se zabývá dvěma základními okruhy otázek:

- 1) *Co utváří zvláštní postavení práva ve srovnání s jinými podobnými kulturními fenomény, jako je například morálka?*
- 2) *Existují racionální kritéria – nezakotvená v pozitivním právu – podle nichž lze posoudit a případně určit charakter určitého pravidla jako právní normy?*

Nepochybně pozitivní je také fakt, že se studenti snaží aplikovat nabyté vědomosti na aktuální společenské problémy, přičemž explicitně jsou uváděny tyto:

- 1) *umělé oplodnění a lidská důstojnost,*
- 2) *transplantace orgánů,*
- 3) *mezinárodněprávní ochrana lidských práv.*

V případě všech zemí německé jazykové oblasti je tak akcentován zejména odborný právní charakter studia, což se promítá do skladby povinných i výběro-

vých předmětů, mezi kterými bychom nejspíše hledali námi zkoumané kontextové společenské vědy. Jednodušeji řečeno, politologických, sociologických a psychologických předmětů je zde minimum. Výjimkou je patrně jen již zmiňovaná filosofie práva, kterou můžeme vysledovat snad na každé právní fakultě v Německu, Rakousku i Švýcarsku. Předměty politologického charakteru, které se vyučují zásadně fakultativně, jsou nejčastěji zastoupeny ve formách všeobecných úvodů do politické vědy, případně ve formách stručných nástinů domácího politického systému. Výuka sociologie je pak neziřdka spojena s trestním právem. Mělo by tak zřejmě jít o empirické zkoumání forem společenského vědomí. Obdobné jako s politikou a sociologií je to i s psychologií. Světlou výjimkou je právní fakulta univerzity ve Vídni, která svým studentům nabízí kurz „*Psychologie der Konfliktlösung*“.

Z výše uvedeného můžeme dovodit, že německé i rakouské právní vzdělávání má jasnou tendenci být vzděláváním výhradně odborně právní. Patrné je to zejména u výběrových předmětů, kde je spíše na úkor případných společenskovedních disciplín studentům k dispozici široká nabídka profilujících ryze právních kurzů.

III. Francouzská jazyková oblast (Francie, Belgie, Švýcarsko)⁸

Posuneme-li se pomyslným prstem na mapě dále na západ, popřípadě na jihozápad, tedy do románské jazykové oblasti, můžeme vysledovat oproti německé jazykové oblasti nemalé rozdíly. Ve frankofonních zemích Evropy patří politologie a filosofie práva mezi předměty povinného základu. Politologie obvykle na začátku studia, filosofie pak až v závěru studia bakalářského, popřípadě i v rámci studia magisterského. Témata na rozhraní politologie a ústavního práva bývají současně spolu s ústavním vývojem předmětem výuky ústavního práva (stát, ústava, suverenita, reprezentace, dělba moci, volby apod.). Některé francouzské univerzity nabízejí v navazujícím specializovaném magisterském studiu kombinované zaměření na právo a politologii.

Ve Francii se v nabízeném spektru volitelných předmětů většinou klade důraz na zkušenost života antické společnosti, přičemž zvláštní místo zaujímají základní práva a svobody. Aktuální problémy současné moderní doby jsou diskutovány v předmětech obvykle nazvaných politický život, *vie politique*. Zvláštní místo má výuka sociologie, přesněji sociologie organizací, a to v návaznosti na koncepci obchodních společností. Vzhledem k velkému množství francouzských univerzit

⁶ Všechny podrobné dílčí hodnotící zprávy, a to i z regionů, kterými se nezabývá tento článek (Itálie, Portugalsko, ČR, SR, oblast Skandinávie), jsou veřejně přístupné na webu PF UK v dokumentech katedry politologie a sociologie.

⁷ Autorem zprávy z německé jazykové oblasti je Bc. Jan Bartonička, student 5. ročníku PF UK a 2. ročníku navazujícího magisterského studia politologie na FF UK.

⁸ Autorkou zprávy z francouzské jazykové oblasti je JUDr. Jana Ondřejková, v době zpracování studentka 3. ročníku doktorského studia na PF UK.

pro ilustraci uvádíme podrobnější popis právního studia na jedné z nich, konkrétně na univerzitě **Pantheon-Assas Paris 2**.

Úvod do politické vědy se jako povinný předmět vyučuje ve druhém semestru prvního ročníku a pokrývá šest ústředních témat: *Úsvit demokracie v západní Evropě (počátky všeobecného hlasovacího práva, strukturování politických názorů, profesionalizace politických aktivit); Demokracie jako soutěž, resp. bojiště (struktura politické soutěže, volební aréna, aréna sociálních konfliktů); Demokracie v praxi (pravomoc a rozhodování, vliv veřejnosti); Demokracie vystavená zkouškám (demokracie čelící krizím, přechody k demokracii); Demokracie jako ctnostná hybná síla (hybná síla modérace konfliktů a extremismu, hybná síla demokratické integrace); Demokracie jako politický režim (charakteristika politického režimu, užití právních politik v demokratickém režimu – právní regulace společenského a politického napětí, strategické užití institucionálních pravidel)*. Z uvedeného výčtu je dobře patrné, že přes název se tento předmět zaměřuje především na problematiku demokracie. Oproti politologii se filosofie práva na této fakultě vyučuje v prvním semestru třetího ročníku a zaměřuje se na šestici okruhů:

- 1) *Pojem práva.*
- 2) *Je právo imanentní člověku anebo je „vynálezem“ určitých společností?*
- 3) *Antické právo a jeho proměna v novověku.*
- 4) *Právo a morálka.*
- 5) *Pojem práva II. (současné koncepce: principy, pravidla, normy atd.)*
- 6) *Nerozřešitelný spor: pozitivismus a jusnaturalismus.*

V navazujícím „pařížském“ magisterském studiu se povinné předměty odvíjejí od specializačního zaměření studia. Filosofie práva se zabývá dílem veskrze tuzemských právně-politických myslitelů, tedy primárně *Léona Duguita*. Neplatí to však absolutně. Obsahem politické filosofie jsou mimo jiné otázky zdvořilosti, práva a morálky v dílech *Huma, Kanta a dalších*; morální filosofie se zaměřuje na *Aristotela* či znovu *Huma*; interpretace v právu pojednává o doktrínách navržených současnými autory (*Kelsen, Perelman, Ross, Scalia, Wittgenstein* atd.); noetická problematika je traktována v dílech dalších filosofických myslitelů (*Suarez, Hobbes, Montesquieu, Nietzsche*). Z volitelných předmětů stojí za zmínku předmět politické právo, zabývající se na základě myšlenek *Aristotela* a *Constanta* koncepcí občanství v právním státě či v zastupitelské demokracii.

Jak již bylo uvedeno, ve Francii je hojně vyučován kurz „Francouzský politický život“, který má představovat završení studia ústavního práva analýzou role, případně fungování, politických stran na národní i evropské úrovni a významu voleb. Dalšími tématy spadajícími do jeho rámce jsou judicializace politického

života nebo také vzájemný vztah mezi soudní mocí a vládní (výkonnou) mocí.

Vedle Pantheon-Assas Paris 2 si zaslouží jmenovat ještě **Université Robert Schuman**, která disponuje ve svém studijním programu poměrně širokou nabídkou zajímavých volitelných předmětů. Např. jde o kurz „Velké politické a sociální diskuse“, pojednávající o otázkách jako je vývoj kriminality; rozpočtové a sociální deficity; ztráta vlivu státu na ekonomiku; otázky životního prostředí; humanitární akce; fungování demokracie; vliv státních politik v oblasti zdraví, bydlení, kultury, vzdělávání nebo výzkumu; politické souvislosti historické paměti či vliv evropských institucí na politický systém.

Dále můžeme prezentovat několik poznámek k belgickému právnímu vzdělávání. Právníká fakulta **Université Libre de Bruxelles** uvádí mezi povinnými předměty v úvodu bakalářského studia sociologii a morální filosofii. Obsahem druhého zmíněného předmětu je nástin nejvýznamnějších etických problémů, kterým mohou být studenti vystaveni jako soukromé osoby a občané. Jde např. o problematiku lidských práv a demokracie; současné postavení jednotlivce nebo podřízení se autoritě. Další specifické problémy se diskutují na základě studia textů *Platóna, Kanta, Hegela, Marxe a Sartra*. Úvod do politické vědy zde představuje toliko volitelný předmět v druhém roce bakalářského studia, přičemž na něj navazují další dva volitelné předměty, týkající se dějin politického myšlení. K volitelným předmětům s částečně politologickým zaměřením můžeme ještě řadit politickou sociologii, politickou komunikaci, kulturní a sociální antropologii nebo také přirozené právo a zásadní směry současného právního myšlení. V navazujícím magisterském studiu je možné zvolit předměty teorie práva, filosofie práva, sociologie práva nebo také právní antropologie.

O Švýcarsku, resp. konkrétně o filosofii práva v Basiileji, jsme již krátce pojednali v části našeho textu, která se týkala německy mluvících zemí. Pro úplnost stručně doplňujeme pár postřehů ze Ženevy. Na švýcarské **Université de Genève** jsou předměty právní filosofie a úvod do sociálních věd zařazeny mezi povinné předměty bakalářského studia. Další dva jednosemestrální volitelné předměty se zabývají problematikou vývoje právního a politického myšlení. První z nich se týká základů moderního politického myšlení a druhý pojmem vlády od jeho počátků do současnosti.

Můžeme shrnout, že ve francouzské jazykové oblasti je právo vyučováno skutečně v kontextu, a to bez ohledu na preference studentů. Narozdíl od německého „modelu“ jsou některé společenské vědy, a to bez odkazu na jejich konkrétní názvy či zaměření, vyučovány obligatorně a povětšinou na počátku celého studia. Vedle předmětů obligatorních si mohou studenti vybírat z poměrně široké nabídky volitelných předmětů, jejichž skladba může případně odpovídat dané specializaci v navazujícím studiu.

IV. Španělsko⁹

Stejně podrobně jako např. v Německu nebo ve Francii byl proveden výzkum výuky společenských věd na španělských univerzitách, resp. na jejich právnických fakultách. Opět však, vzhledem k početnosti a různorodosti univerzit, odkazujeme případně zájemce o detailní informace na danou dílčí hodnotící zprávu. Z těchto důvodů, ale i s cílem nezatěžovat laskavého čtenáře podrobněji, se na tomto místě omezujeme na stručné celkové shrnutí.

Ve Španělsku je téměř pravidlem, že předmět filosofie práva bývá řazen do předposledního či dokonce posledního ročníku studia a budoucí právníci tak mohou na základě předchozího studia pracovat s téměř kompletní škálou právních znalostí a dovedností, což vede ke snaze provádět v rámci výuky hlubší filosofickou analýzu práva a právní vědy. V rámci předmětu je poskytován přehled vývoje právního myšlení, a to od starověku až po 20. století. Důraz je však kladen především na moderní právní filosofii 19. a 20. století. Vedle historizujícího pohledu se v syllabech objevují konkrétní, téměř současná, témata, jako je např. krize německé právní školy v první polovině 20. století. Dále je pozornost věnována třeba i problematice právní hermeneutiky a interpretace, případně právní komparatistice, a to zejména mezi anglosaským a kontinentálním právním myšlením. Opomenuta není ani tematika moderních trendů a postupů při aplikaci práva, ale i při dotváření mezer v právu. Obvyklý závěr kurzu představuje diskuse o aktuálních specifických problémech filosofie práva, jako je např. univerzalita lidských práv; pozitivní diskriminace; občanství a globalizace; ochrana osobních údajů či svoboda projevu v multikulturní společnosti.

Ve vztahu k výuce politologie je potřebné upozornit, že některé právnícké fakulty (např. **La Universidad Autónoma de Madrid** nebo **Universidad Pontificia de Comillas**) nabízejí přímo studijní programy nazvané „politická věda a veřejná správa“. Obecně můžeme říci, že je obsahová náplň předmětu politické vědy studentům zprostředkovávána v rámci kurzů většinou pojmenovaných „Dějiny politického myšlení“, popřípadě pouze „Politické myšlení“. Dle syllabů se tyto předměty obsahově částečně kryjí s naší, resp. v ČR vyučovanou, státovedou. Předmětem výkladu je současná koncepce moderního státu, způsob jakým je obyvatelstvo reprezentováno a také formy vládnutí obecně. Z tematického hlediska jsou však tyto kurzy směřovány i do minulosti, a to zejména v návaznosti na vývoj státu, základních občanských a lidských práv, ústavní vývoj, ale také v neposlední řadě na totalitarismus 20. století. V případě totalitarismu je kladen důraz i na samotnou historii

Španělska ve 20. století, která přinesla neblahou zkušenost s nedemokratickým vládnutím, byť z politologického hlediska nemůžeme hovořit o frankistickém režimu jako o režimu totalitním. Na budoucnost společnosti se hledí očima globalizace a multikulturalismu, přičemž tyto pojmy jsou studentům objasňovány. Neméně zajímavá je oblast předmětu, která směřuje k bližšímu objasnění vztahu mezi politologií (politikou) a právem, resp. profesí právníka.

Bezesporu je třeba zmínit i „Úvod do sociologie“ či někde vyučované „Základy antropologie“, které se sociologickou problematiku také zabývají. Tyto předměty jsou však koncipovány jako jakési úvody do vědy samotné a jejich vazba na právní obor je spíše malá nebo téměř žádná. Na takový závěr poukazuje zařazení již do 1. semestru studia, kdy se ještě předpokládá spíše nulová znalost platného práva. Úvod do sociologie tedy seznamuje studenty se základními sociologickými pojmy, postavením člověka ve společnosti a významem společnosti pro život jednotlivce. Snahou je, aby výstupem byla schopnost zkoumat, popisovat a analyzovat dopady práva ve společnosti. K tomu jsou studenti vedeni nejen četbou předepsané literatury, ale i praktickými cvičeními, které jsou např. zaměřeny na vypracování studie. Můžeme však nalézt i univerzity, kde je sejetí sociologických metod s právní profesí či tzv. sociologická analýza práva těžištěm celého předmětu.

Pro úplnost musíme dodat, že předmět podobný českým úvodům do psychologie (psychologie pro právníky) se na španělských univerzitách nevyskytuje.

V. Anglická jazyková oblast (Velká Británie, Irsko)¹⁰

Hlavním z okruhu předmětů, se kterými se při našem zkoumání seznámíme, je „*Jurisprudence*“. Jedná se svojí povahou o velice specifickou disciplínu, kterou bychom na tuzemských právnických fakultách našli se značnými obtížemi. Její zvláštnost spočívá především ve skutečnosti, že tematicky pokrývá obsah hned několika nám známých předmětů, zejména teorie práva, filosofie práva a rovněž i jisté otázky, kterými se zabývá tradičně politická věda. Tento fakt ostatně příkladně ilustruje i oxfordský syllabus, v němž je uvedeno, že by zde vyučovaný předmět *jurisprudence* mohl nést i název teorie či filosofie práva.

Jedním z důsledků značné obsáhlosti tohoto předmětu je i nutnost selekce látky určené k probrání v daném akademickém roce. Můžeme však obecně shrnout, že se syllaby *jurisprudence* na jednotlivých institucích liší v zásadě jen v drobnostech, např. na univer-

⁹ Hodnotící zpráva ke Španělsku je výsledkem spolupráce J. Ondřejkové, Z. Vikarské a J. Bartoničky.

¹⁰ Hodnotící zpráva z oblasti britských ostrovů zpracoval J. Bartonička.

zitě v Southamptonu se však kurz každý rok tématicky mění. I tento jev svědčí o rozsahu látky, kterou lze v rámci tohoto předmětu přednášet. Bez ohledu na onu případnou proměnlivost můžeme uvést několik konkrétních poznámek k obsahu kurzu jurisprudence. Na univerzitě v Cardiffu se zabývají podstatou práva, vztahem právního a morálního normativního systému, popřípadě různými teoriemi spravedlnosti. V rámci výuky se tak snaží zodpovědět otázky typu: *Co je právo?* nebo *Co odůvodňuje jeho legitimitu?* Je příznačné a inspirativní zároveň, že studenti jsou v rámci výuky seznamováni nejen s jusnaturalistickými a pozitivistickými koncepcemi právního myšlení, ale i s jejich projevy v rozhodovací činnosti soudů. Jde tak o zajímavé propojení právní teorie a praxe, které ve své podstatě odpovídá naší myšlence zkoumání práva v kontextu. Velmi podobný průběh kurzu nabízí i **Lincoln Law School**. Za připomenutí stojí, že se výuka zaměřuje především na odhalování filosofického pozadí institutů platného práva. Vedle obsahu je naznačena i metoda výuky, která spočívá v četbě děl výrazných zástupců jednotlivých myšlenkových proudů s následnou komparací filosofických myšlenek a platné právní úpravy.

Na **Bristol University (School of Law)** se, obdobně jako na předchozí zmíněné právnické fakultě, usiluje ve studiu především o to, aby studenti chápali vztah mezi instituty platného práva a jejich teoretickými východisky. Pozornost si nepochybně zaslouží skutečnost, že se zde výuka věnuje také teoriím rozhodování, přičemž nejsou opomíjeny ani sociologicky či výjimečně také psychologicky laděné náhledy na právo. V průběhu kurzu jsou posluchači seznámeni s liberálním, marxistickým a v neposlední řadě i feministickým pohledem na právo. Co se týče metodologického charakteru výuky, očekává se, že studenti budou na základě četby schopni formulovat svá stanoviska k předkládaným textům, a to jak v ústních debatách se svými kolegy, tak i v písemné formě. Ani na dalších univerzitách se neseťkáváme s něčím překvapivým a od předchozích fakult výrazně odlišným, což platí i pro proslulou Cambridge. Vedle stručně popsaného britského „modelu“ pak způsob a obsah výuky předmětu jurisprudence není zásadně odlišný ani v Irsku.

Jurisprudence představuje typický jev vysokoškolského vzdělávání na „ostrovech“. Mimo výuku jurisprudence pak můžeme ve studijních programech jednotlivých univerzit nalézt poměrně široké spektrum dalších předmětů, které jsou dle našeho názoru na pomezí právní a politické vědy. V podrobnostech opět odkazujeme na danou hodnotící zprávu.

Ne úplně bezvýznamnou poznámku si však zaslouží tradiční předmět z angloamerického prostředí, který nese název „Literatura a právo“. Studenti v rámci tohoto kurzu zkoumají malý počet vybraných literárních děl, a to zejména kvůli jejich právnímu či etickému obsahu. Prostřednictvím těchto textů jsou posluchači se-

známeni s vybranými otázkami trestního práva, medicínské etiky, právní sociologie a právní historie.

Nutnou podotknout, že ještě před zahájením traktovaného výzkumu byl podobný (tématicky a se zcela shodným názvem) předmět v rámci nabídky volitelných předmětů katedry politologie a sociologie zařazen do studijního plánu PF UK. Do budoucna se předpokládá jeho rozšíření i o filmovou tematiku. Z těchto důvodů považujeme za účelné představit alespoň jeden britský předmět podobného názvu. Jmenuje se **Law, Language and Literature** a je vyučován na univerzitě v Lancasteru, přičemž zapsat se do něj mohou pouze studenti posledního ročníku, což je zřejmě opatření směřující k přizvání studentů, kteří mají již poměrně široké znalosti platného práva. Tato disciplína se soustředí na vztah mezi právem a literaturou, a to zejména ve vztahu k otázce, jaký vliv má literatura na vnímání právnických profesí a fungování právního systému veřejnosti. Pozornost je tak věnována rozdílu mezi obrazem práva a právníků načrtnutého v literárních dílech a obrazem, který prezentuje odborné veřejnosti právní věda.

Psychologickým předmětům opět není věnována téměř žádná pozornost. Uzavíráme, že ve Velké Británii a Irsku je klíčový propedeutický předmět jurisprudence, který je svou podstatou výsečí z několika společenskovedních disciplin. Vedle jurisprudence se kontextovými vědami zabývá mnoho ryze fakultativních předmětů.

VI. USA¹¹

Zatímco v českém prostředí stále hovoříme o právnickém vzdělání jako o komplexním, které předpokládá znalosti nejen platného práva, ale i právní historie, teorie a případně i dalších společenských věd, v USA je charakter právních studií naprosto odlišný. Role společenských věd ve výuce na amerických právnických fakultách je prakticky minimální. Hlavním důvodem je zejména postgraduální typ studia na právnických fakultách a idea právního vzdělání jako intenzivní přípravy na praxi. V prvním ročníku jsou společenskovední předměty naprosto nemyslitelné, protože studenti musí především zvládnout intenzivní dotaci kmenových předmětů platného práva. Nějaký prostor pro volitelné předměty se nabízí až ve druhém a třetím ročníku, přičemž ale volba politologie či filosofie není běžná. Studenti se obvykle zaměřují na užší obory práva, kterým se chtějí věnovat v právní praxi.

Nejen celé studium, ale i společenskovední předměty jsou každopádně koncipovány naprosto odlišně od českého způsobu výuky. Jde zde skutečně o zkoumání v právním kontextu, které předpokládá alespoň základní znalost dané právní úpravy, obdobně jako je tomu v pří-

¹¹ Hodnotící zprávu ke Spojeným státům americkým zpracovala Zuzana Vikarská, studentka 4. ročníku PF UK.

padě španělské filosofie práva. Nejedná se tedy o obecné úvody, ale o právní analýzu konkrétních společenských jevů, případně naopak o společenskovední analýzu práva, jak je tomu typicky u ekonomické analýzy práva.

Po absolvování povinných předmětů prvního ročníku si studenti vybírají ze široké nabídky předmětů (správní právo, obchodní právo, právo obchodních společností, dokazování, rodinné právo, profesionální odpovědnost, daňové právo, dědické právo a další). Specifikem amerického systému je, že studenti v průběhu 3 let postgraduálního studia absolvují cca 30 předmětů (průměrně se v každém semestru zapisuje 5 předmětů), avšak ve výběru bývá častokrát i více než 100 kurzů. Z uvedeného vyplývá, že po absolvování série povinných předmětů v prvním ročníku může student své studium individuálně modifikovat, a to v závislosti na skutečnosti, jakému oboru se chce následně věnovat v právní praxi.

S politologií se američtí studenti nezdídky setkávají na úrovni *college*, přičemž platí, že největší část uchazečů o studium na právnické fakultě přichází z vysokých škol s politologickým zaměřením (směr *Political Science*). Na samotné právnické fakultě se tak politologie na začátku studia nevyučuje a její znalost není považována za potřebnou k dalšímu studiu práva. Znalosti politické vědy, které jsou nutné ke zvládnutí ústavního práva, jsou předpokládány v zásadě automaticky, ať již jsou součástí všeobecného přehledu studentů nebo pocházejí z předchozího studia na *college*. Specializované politologické předměty jsou studentům k dispozici, jak již bylo uvedeno výše, až po absolvování prvního ročníku právnické fakulty a častokrát je podmínkou jejich zapsání již předchozí úspěšné absolvování kurzu ústavního práva. Důvodem tohoto směřování je zejména fakt, že tyto předměty se nevěnují politickým ideologiím či dějinám politického myšlení, jak je známe z českého prostředí, ale zkoumají spíše aktuální politické dění a jeho právní aspekty. Tyto předměty obvykle nesou název „*Law of Politics*“, „*Law and Politics*“ či „*Law and Government*“ a jejich obsahem bývají témata typu: průnik práva a politiky; federální a státní právní úprava politických institucí a procedur; zkoumání politických aspektů práva a právních aspektů politiky; praktické aspekty dělby moci či vztahy mezi politickými a právními institucemi. Často se též vyučuje volební právo v souvislosti s politickým marketingem. Dějinám politického myšlení se tyto kurzy buď nevěnují vůbec, nebo pouze okrajově, přičemž se obvykle nevyučují všeobecné dějiny politického myšlení, ale pouze teorie demokracie amerických filosofů, případně historická úprava volebního práva a politických stran.

Filosoficky zaměřené předměty jsou ze všech zkoumaných volitelných předmětů nejběžnější. Právní věda, v USA běžně označovaná „*Jurisprudence*“, bývá samostatným předmětem, který je studentům doporučován na konci studia, tj. ve třetím ročníku. Další předměty po-

dobného zaměření obvykle ve studijních plánech nacházíme např. pod názvy „*Advanced Statutory Interpretation*“ či „*Great Traditions in Jurisprudence*“ (ve své podstatě dualismus přirozeného a pozitivního práva v historickém srovnání). Občas se ve studijních plánech vyskytují i předměty věnované právně-teoretické analýze konkrétních právních odvětví, např. „Právní filosofie trestního práva“ či „Interpretace správních aktů“.

Obdobně jako ve Velké Británii i ve Spojených státech nezdídky nacházíme předmět „Literatura a právo“, v jehož rámci studenti analyzují beletristická díla a hledají možnosti využití jejich myšlenek v soudobé společnosti regulované právem. Vybraná díla se liší kurz od kurzu, přičemž některé univerzity mají stálý syllabus titulů a na některých se seznam čtených děl každoročně obměňuje. Častokrát se čtou ukázky z Bible a dále z titulů jako je „*Antigona*“ či „*Jindřich V.*“. Z autorů můžeme uvést např. jména: *Albert Camus, Charles Dickens, Franz Kafka, Lev Tolstoj, Fjodor Dostojevskij, Arthur Miller, John Osborne, Bertolt Brecht, John Barth, William Golding, William Faulkner, Harper Lee a Herman Melville*.

VII. Východní Evropa (balkánský poloostrov, Polsko, Rusko atd.)¹²

V případě o poznání ekonomicky zaostalejšího regionu se opět omezíme pouze na několik shrnujících a obecných poznámek. Předchozí tezi o menší ekonomické vyspělosti této teritoriální oblasti však nemyslíme nijak pejorativně a už vůbec ne ve smyslu, že by snad byla mimo intence našeho řádného zkoumání. Naopak, se zeměmi bývalé Jugoslávie, případně s dalšími zeměmi tzv. východního bloku, má ČR, resp. její vysoké školství, zřejmě mnoho společného. Prvním závěrem tak je, že ve zkoumaných zemích mají právnická studia v zásadě téměř identickou podobu jako u nás. Uvedené však neplatí u politické vědy, která je z různých důvodů téměř opomíjena. Světlou výjimkou je v tomto ohledu toliko kurz „Současné politické systémy“, který je vyučován na univerzitě v černohorské Podgorici. Jako vysvětlení se nabízí fakt, že zabývat se tématy jako je např. demokracie v zemi (Chorvatsko, Srbsko, ale také podle některých i Rusko), ve které panoval nebo stále panuje autoritářský režim, nemusí být úplně žádoucí. Druhým problémem může být i personální rozměr, kdy někteří akademici z bývalých kateder marxistické filosofie přešli místo politologie na více hodnotově neutrální sociologii. Takové tvrzení lze doložit profesními životopisy některých profesorů sociologie na východoevropských univerzitách.

¹² Hodnotící zprávu z oblasti středo-východní Evropy zpracoval Mgr. Tomáš Havel, student 2. ročníku doktorského studia na PF UK.

Shrnujeme, že pro zkoumané země je typické univerzální nedělené studium, kdy se na počátku studium věnuje předmětům všeobecného rozhledu (dějiny, sociologie) a posléze předmětům platného práva. Na základě tzv. „boloňského“ procesu je dělené studium pouze ve Slovinsku. Jak bylo uvedeno výše, politologie je téměř na okraji. Zcela opačná situace je v případě sociologie, která se vyučuje téměř všude. Většinou pouze jako obecný úvod do sociologie, ve Slovinsku rovnou v 1. ročníku musí studenti obligatorně absolvovat sociologii práva. Dichotomie obecná vs. právní sociologie empiricky vychází ve prospěch prvně jmenovaného modelu. Sociologie práva se tak vyučuje častokrát spíše jako volitelný předmět. Inspirativní je polská „cesta“, kdy studenti prvního ročníku absolvují povinně základy obecné sociologie a posléze volitelně předmět sociologie práva. Z hlediska použité literatury se nezdá vycházet z jediné monografie (učebnice), jejíž autorem je tradičně garant daného předmětu. Větší pluralitu lze vyzorovat opět především v Polsku, tedy v zemi s velkou tradicí právně-sociologického myšlení.

Vedle tradičně vyučovaných předmětů v daném regionu (sociologie, právní dějiny, všechna odvětví platného práva) můžeme uvést jedno polské „specifikum“. V Polsku se tradičně obligatorně vyučuje logika v právním myšlení a latina, což jsou předměty, které nalezneme ve studijních plánech dalších zemí jen jako volitelné. Vedle důrazu na tyto dva leckde opomíjené právníké předměty můžeme závěrem znovu připomenout úvahy o vztahu obecné a právní sociologie. Příliš další inspirace v tomto regionu podle našeho názoru nenacházíme.

VIII. Průřezově ekonomie¹³

Zřejmě velmi patrným pozůstatkem německo-rakouské kamealistiky je výuka ekonomie na českých právnických fakultách. V dřívějších dobách se totiž hospodářské nauky v našem geografickém prostoru vyučovaly tradičně právě na fakultách právnických, kdy byli známí ekonomové, např. *Hayek* či *Schumpeter*, doktory práv. Lehce úsměvné se může jevit, že české právníké fakulty pokračují v rakouské tradici, zpravidla v podobě dvousemestrálních obligatorních kurzů ekonomie (národního hospodářství), oproti tomu ale rakouské i německé školství tuto tradici již zcela opustilo. Pokud budeme hledat ekonomické předměty na německých či rakouských univerzitách, můžeme konstatovat, že se jedná pouze o obligatorní „vídeňský“ předmět „Finance“. Ekonomie se v těchto zemích nevyučuje ani v podobě volitelných předmětů.

Boloňský proces nejspíše ovlivnil školy důslednějším zaměřením na obor (specializaci), což nutně vede k umenšování výuky ekonomie. Ovšem předpoklad většího všeobecného zaměření dlouhých (nedělených) studijních programů se potvrdil jen zčásti: zatímco stockholmský studijní program (9 semestrů) obsahuje kvalitní a příkladný kurz vybraných oblastí relativně čisté ekonomie, které mohou být zajímavé právě pro právníky, německé a rakouské dlouhé programy ekonomické předměty prakticky neznají, jak již bylo uvedeno výše. Ostatně, z geografického pohledu naprosto nečekaná byla úplná odlišnost dlouhého švédského programu od děleného dánského v Aarhusu, kde se také ekonomie prakticky vůbec nevyskytuje.

Podíváme-li se na situaci u nás ve srovnání s evropským vzděláváním, ekonomie se vyučuje na všech právnických fakultách veřejných vysokých škol v České republice. Na Masarykově univerzitě je výuka zajišťována zpravidla personálem z Ekonomicko-správní fakulty, kde si také studenti mohou bez větších formalit zapsat další předměty. Vedle českých univerzit můžeme jmenovat **Univerzitu Komenského v Bratislavě**, kde existují povinně volitelné předměty „Makroekonomie“ a „Mikroekonomie“, a to ve druhém ročníku bakalářského stupně studia.

Z Francie je možno opět poukázat na výuku na právníké fakultě **Université Pantheon – Assas Paris 2**. V prvním roce bakalářského studia je výrazný podíl obecného základu, přesto se však z platného práva učí občanské a ústavní právo. Mezi dějinami, teorií médií, mezinárodními vztahy a politologií mají místo i dva ekonomické předměty. „Ekonomická analýza“ je vyučována s následující strukturou (předmět je zakončen ústní zkouškou): Makroekonomie (funkce, modely, politika) a Mikroekonomie (analytické nástroje, tržní a netržní struktury). Vedle něj existuje další ekonomický předmět „Soudobé ekonomické problémy“, který se zaměřuje na aktuální ekonomické otázky a je zakončen písemným testem. Jeho struktura je následující:

- 1) *Evropa (Historie a geografie, Instituce a jejich mechanismus, Státní rozpočty a měny, Fakta a změny v evropské spolupráci, shrnutí).*
- 2) *Svět (Světový obchod, Dopady světového obchodu, Doporučení pro příští vývoj).*
- 3) *Francie (Demografická a socioekonomická situace, Výrobní zdroje).*
- 4) *Aktuální otázky.*

V děleném studijním programu (3+2) na **Katolické univerzitě v (Nové) Lovani** (Belgie) nacházíme v bakalářském stupni obligatorní propedeutický předmět „Politická ekonomie“. Časové zařazení je volné, ostatně jako je tomu u celého programu. První část kurzu (mikroekonomie) obsahuje několik základních témat: teorie spotřebitelské volby; teorie volby výrobce; rovnováha na trhu výrobků a služeb; všeobecná tržní rovnováha.

¹³ Průřezově shrnutí výuky ekonomie ve všech zkoumaných zemích zpracoval Radek Píša, student 3. ročníku PF UK.

Druhá část pak obsahuje základy makroekonomie, můžeme jmenovat např. téma inflace.

Vedle výše uvedených univerzit lze v Evropě výuku předmětů ekonomického zaměření vystopovat i ve Španělsku a Itálii. Oproti tomu ve Velké Británii se podle všeho nevyučuje ekonomie mj. na právnických fakultách *University of Reading*, *Cardiff Law School* nebo *University of Cambridge*.

Inspirativní mohou být některé kurzy vyučované mimo juristický základ ve Spojených státech amerických. Na **Yale Law School** např. „Behaviorální a institucionální ekonomie“, kde behaviorální ekonomie zahrnuje pohledy jiných společenských věd (typicky psychologie a sociologie) do ekonomických modelů a snaží se vysvětlit paradoxy, které vyplývají ze standardní ekonomické analýzy. Vedle toho institucionální ekonomie představuje studium vývoje ekonomického uspořádání, zákonů, smluv a zvyků jako části historického, neustále se měnícího, procesu hospodářského vývoje.

Dále ze Spojených států můžeme uvést multidisciplinární kliniku nazvanou „Komunitní a ekonomický rozvoj“, která se zaměřuje na otázky revitalizace okolí, nízko-nákladové bydlení a finanční zařazení či vyloučení jakožto na jevy spojené s problémy chudoby a ekonomického rozvoje.

Třetím příkladem je kurz „Právo a trh“. Teoretická východiska kurzu předpokládají, že to, co je rozhodující u soudu, není právo, ale spíše to, co rozhodující osoby uznají za podstatné. Kurz prochází řadu soudních rozhodnutí k určení toho, jak právo (ať už soudcovské či zákonné) funguje jako metoda regulující obchodní aktivity.

IX. Průřezově mezinárodní vztahy a evropská integrace¹⁴

Vybrané kapitoly z problematiky mezinárodních vztahů a evropské integrace tvoří v českém prostředí součást výuky mezinárodního a evropského práva. Z tohoto pohledu se alespoň s výše daných předmětů setkávají studenti obligatorně. Vzhledem k zaměření našeho výzkumu se však budeme věnovat této tématice zkoumáním spíše mimoprávním, přičemž v tomto ohledu můžeme říci, že kontext (politický, geografický) mezinárodních vztahů a evropské integrace se ve větší míře vyskytuje v předmětech ryze fakultativních. Výjimku tvoří tzv. dvouoborové (kombinované) bakalářské studium, typické u frankofonních oblastí, kde je v rámci studia práva zařazena i výuka věd politických (Francie, Belgie). Tímto však nemáme na mysli studium jednoho ze zkoumaných předmětů na jiné než na

právnické fakultě, nýbrž spojení práva a politických věd v rámci tzv. „**Faculté de Droit et Sciences Politiques**“ nebo v anglickém případě v rámci „**School of Social Sciences**“. Vytváří se tak studijní plány, kde je povinně obsažen jak právní, tak i politologický základ. Proto je možné setkat se zde s danými předměty nejčastěji.

Většina škol rovněž umožňuje, aby si studenti zapísali i předměty poskytované jinou fakultou, přičemž se však nejedná o standardní studijní plán. Rovněž stojí za pozornost snaha škol profilovat výuku práva nejen tím, že si studenti vybírají jednotlivé volitelné předměty, nýbrž celé moduly předmětů. Tyto moduly pak podle svého zaměření (ekonomický, politický, sociální, filozofický) obsahují předem danou sestavu předmětů, které studenti absolvují, mezinárodní vztahy a evropskou integraci nevyjímaje (např. **Université Libre de Bruxelles**).

Předmět **mezinárodní vztahy** (*International relations, des relations internationales*) je tradičním předmětem, který poskytuje orientaci zejména v mezinárodněpolitických souvislostech. Tyto souvislosti ovlivňují vztahy uvnitř mezinárodního společenství, tj. vztahy mezi jeho jednotlivými subjekty, vzájemnou komunikaci těchto subjektů, včetně diplomatických prostředků, jejich kooperaci v reakci na pokračující globalizaci, ale i vypořádání se s politickým vývojem v 21. století. Během výzkumu se např. ukázalo, že řada fakult do výuky začleňuje i problematiku mezinárodního terorismu, což je právě odrazem politické situace v posledních 10 letech. Překvapivé je i velmi časté prolínání s problematikou mezinárodního práva, zejména co do otázky subjektů mezinárodního práva, včetně postavení států, mezinárodních organizací (s důrazem na roli OSN), ale i jednotlivce. Naproti tomu není překvapivé, že garantem výuky bývají tradičně právě katedry mezinárodního práva (méně již katedry zaměřené buď na sociální vědy, nebo na ústavní právo).

Většina syllabů začíná výuku historickým úvodem a pokračuje až do současnosti, přičemž se soustředí na 20. století, ve kterém se také částečně překrývá s evropskou integrací. Snaží se však tuto integraci chápat z mezinárodního pohledu a jejího vlivu na ostatní subjekty mezinárodního společenství. Značná část výuky se věnuje i otázce mezinárodní bezpečnosti a odzbrojení. Není však opomenuta ani rostoucí úloha nevládních organizací a úvod do ochrany lidských práv (především mezinárodní smlouvy o lidských právech). Okrajově se předmět dotýká i životního prostředí v souvislosti s činností člověka a klimatickými změnami.

Studium mezinárodních vztahů bývá nejčastěji obsaženo v magisterských studijních programech specializovaných na právo mezinárodní. Rovněž je možné se s ním setkat v rámci již zmíněného dvouoborového studia (právo a vědy politické). O něco méně se vyskytuje ve specializovaných bakalářských programech a nebývá zařazen tam, kde se specializace nevyskytuje, případně se upřednostňuje studium práva evropského.

¹⁴ Zprávu o výuce mezinárodních vztahů a evropské integrace zpracoval Miroslav Kaštyl, student 4. ročníku PF UK.

Předmět **evropská integrace** (*European integration, intégration européennes*) je oproti mezinárodním vztahům zaměřen mnohem úžeji. To však platí jen na první pohled, neboť materie tohoto předmětu se významně odlišuje na každé univerzitě. Předmět se zabývá jednak procesem evropské integrace po II. světové válce, přičemž součástí některých syllabů je i výuka o historických snahách sjednotit Evropu. Za pozornost jistě stojí zmíněný odlišný přístup jednotlivých škol k rozsahu výuky, tzn. pokus o úvod nejen politicko-právní, nýbrž i ekonomický, sociální a kulturní (hledání evropanství). Právě nejednoznačná hranice toho, co by mělo být vyučováno, však může být někdy ke škodě. Další nevýhodou je, že předmět bývá částečně vyučován i v rámci mezinárodních vztahů. Možná i proto bývají někdy garantem „společné“ katedry práva mezinárodního a evropského.

„Evropská integrace“ je často koncipována jako úvod do evropského práva, proto je její součástí i výuka jednotlivých fází integrace Evropské unie (EU) a jejího institucionálního rámce. Zároveň jsou mnohdy předložena i aktuální témata jako je vztah EU a Ruska, budoucnost EU: ústavní rámec; možnost federace; demokratický deficit; dvourychlostní Evropa; vztah EU k jiným organizacím a její zvláštnosti atd.

Přítomnost předmětu ve studijním plánu je dána nejen závislostí na vyučovaném oboru, nýbrž i existencí jiných příbuzných předmětů vyučovaných jako součást práva evropského (volný pohyb zboží, služeb, osob a kapitálu, vnější vztahy). Značná část výuky je věnována i roli ochrany lidských práv a soudnímu systému EU, jakož i Rady Evropy. Zběžně se předmět zabývá i vztahem národního práva k právu evropskému (větší část výuky je poskytováno až následně v rámci práva evropského). Hodnocení výuky je v tomto případě obtížné, ať už kvůli rozdílnému rozsahu výuky nebo i faktu, že se tento předmět poměrně dynamicky vyvíjí a neustále „bobtná“.

X. Závěr

Máme-li uvést přínosy našeho, na předchozích řádcích shrnutého, výzkumu, můžeme je rozdělit do několika skupin. Z materiálního hlediska byl na základě studia seznamů literatury u zkoumaných společenskovedních předmětů vytvořen soupis převážně cizojazyčných knih, které by nějakým způsobem mohly obohatit inventář fakultní knihovny, a velká část grantových finančních prostředků se tak uplatnila k jejich nákupu. Knihovna PF UK se v tomto ohledu stala podstatně srovnatelnější s univerzitními knihovnami zejména na západ od našich hranic. Pořízené publikace se v příštích letech mohou uplatnit rovněž ve výuce již započatých předmětů nebo mohou loužit jako inspirace ke vzniku

předmětů nových. V pedagogické praxi lze využít také další výsledky závěrečných zpráv co do srovnání přednášených témat a použité literatury, a to i z hlediska, zda se jedná o klasické učebnice (skripta) nebo o některé z forem antologií klasických společenskovedních textů.

Bezprostřední přínos shledáváme i v zapojení magisterských studentů, kteří tvořili těžiště týmu, do vědeckého výzkumu fakulty. Výsledky výzkumu promítli řešitelé do svých závěrečných zpráv, které následně obhajovali na interním kolokviu katedry politologie a sociologie před ostatními řešiteli a dalšími akademickými pracovníky uvedené katedry. Vzhledem k potřebě osvojit si základní metody empirického výzkumu se tak jednalo i o svého druhu přípravu na psaní a následnou obhajobu všech typů vysokoškolských kvalifikačních prací.

Třetí skupinu uplatnění výsledků našeho výzkumu představují úvahy o možných změnách právního studia v ČR ve vztahu k výuce společenských věd. V současné době, kdy vysokoškolské právníké vzdělání poskytuje studijní základ nejen tradičním právním profesím (advokátům, notářům či soudcům), ale i širší platformě odborníků (např. z řad diplomatického personálu či úředníků veřejné správy), bylo totiž podnětné zjišťovat a porovnávat, co vše musí budoucí absolvent znát pro zdárné ukončení právních studií.

V abstraktní rovině můžeme ve zkoumaných zemích vyzorovat několik přístupů k této problematice. Od spíše macešského přístupu k politologii nebo sociologii (Německo), přes podobný model jako u nás (Francie, kdy politologie se vyučuje obligatorně na začátku studia), až po představu, že společenskovedním kontextem práva se můžeme zabývat pouze ve chvíli, kdy máme již dobré znalosti platného práva (Španělsko). Trochu stranou pak stojí výuka práva ve Spojených státech amerických, která má, jak bylo uvedeno výše, postgraduální charakter. Ve své podstatě však jde o podobný přístup jako ve Španělsku. Vzhledem k délce trvání jednotlivých akreditací se ale jedná spíše o úvahy směřující do vzdálené budoucnosti.

Vedle abstraktní roviny koncepce studia se tak můžeme pokusit zamyslet nad dílčími a veskrze konkrétními úpravami právního vzdělávání. O předmětu typu literatura a právo již bylo pojednáno. Jde o tradiční předmět v USA i ve Velké Británii, přičemž prospěšný je i v tom, že v některých případech může probudit zájem o neprávní literaturu, jejíž četba častokrát směřuje k plastičtějšímu náhledu na svět.

Dále považujeme za účelné zamyslet se nad vztahem výuky obecné a právní sociologie. Ač souhlasíme s tvrzením, že na právníké fakultě by se měla vyučovat především sociologie práva, na druhou stranu, bez vědomostního o základu obecného sociologického myšlení to může být dosti obtížné. Přikláníme se proto k varian-

tě, která předpokládá větší specializaci až v navazujících volitelných předmětech.

Jako dobře nastavená se jeví výuka ekonomie na fakultách v ČR. Předchází totiž výuce právních odvětví platného práva (obchodní a zejména finanční právo), která mají mimo jiné také značný ekonomický rozměr. Je to dáno zřejmě nejvyšší mírou „exaktnosti“ ekonomie ze všech zkoumaných společenských věd. U filosofie práva můžeme v tomto srovnání uvažovat o vhodnosti jejího zařazení do prvního ročníku studia. Bez hlubších znalostí právní úpravy a kontroverzních případů aplikace práva se výuka předmětu stává do značné míry abstraktním přehledem dějin právní filosofie. Obdobně v oblasti výuky mezinárodních vztahů se na základě provedeného výzkumu domníváme, že v českém prostředí chybí větší akcent na současné dění. Samozřejmě vnímáme, že zásadní je výuka mezinárodního práva a mezinárodně-politický rozměr směřuje spíše do oblasti fakultativních předmětů, ale přesto považujeme za příhodné zařadit do studia předmět typu aktuální otázky mezinárodní politiky.

Poslední poznámka se týká specializace právního studia. Při našem výzkumu jsme se setkali s případy, kdy vedle specializovaných magisterských oborů dnes na právnických fakultách existují i specializované bakalářské obory, které se soustředí od samého počátku studia na vybraná právní odvětví, právo mezinárodní či evropské nevyjímaje. Tyto obory své cílové předměty strukturují a směřují právě k hlubšímu poznání příčin vývoje a tvorby práva určitého právního odvětví. K zamýšlení je však nepochybně účel tohoto „trendu“. Vytvářet skutečné odborníky v jednom odvětví, aby v těch zbylých neměli žádný přehled, je zřejmě neblahou cestou k fragmentaci práva. Domníváme se totiž, že právo tvoří propojený systém, který se dá velmi obtížně zkoumat pouhou optikou dílčích odvětví. Tuto problematiku však zřejmě nelze jednoznačně vyřešit, protože je do značné míry determinována společenskou poptávkou, resp. případnou poptávkou na trhu práce.

V současnosti probíhající diskuse o koncepci magisterského studia na PF UK předpokládá určitý kompromis spočívající ve vytvoření dílčích modulů volitelných předmětů, jejichž prostřednictvím se budou studenti alespoň částečně profilovat, pochopitelně v intencích spíše rigidně nastaveného univerzálního studia. Objevuje se také možnost vyznačení skutečnosti o absolvování daného modulu na vysokoškolském diplomu, které by budoucího absolventa mohlo částečně zvýhodnit při zájmu o konkrétně zaměřenou právní praxi. Věříme, že náš výzkum může i v těchto otázkách poskytnout materiál pro určité srovnání a obohacení diskuse.

Summary

This article presents the outcomes of the students' research project, "Law in Context. Social Science Subjects in Law Faculties' Curricula." The main object of the research was to find out how law faculties in Europe, the United States and Canada reflect the study of law from the standpoint of political science, sociology, psychology, economics, international relations and European integration. The approaches differ among different countries: politology or sociology do not seem to be wide spread at German law faculties, while the curricula in France is similar to that in the Czech Republic. In Spain, for example, lessons concerning the laws in force precede subjects such as legal philosophy. One chapter also deals with the specific concept of law education in the United States. Offering an overview of many interesting subjects, the article, in addition, presents several relevant current issues and topics for discussion, and could well serve as a comparison, guide or inspiration for teachers when preparing their syllabi of social science related subjects at law faculties.